

PRACA (NIE) LECZY. NARRACJE BIOGRAFICZNE OSÓB PO KRYZYSACH PSYCHICZNYCH

Agata Krasowska

Uniwersytet Wrocławski

Instytut Socjologii

Zakład Socjologii Pracy i Gospodarki

NCN OPUS 19 "COV-WORK: Socio-economic consciousness, work experiences and coping strategies of Poles in the context of the post-pandemic crisis"

IDUB "The experience of a mental crisis in the precariat and in the narratives of experts"

WPROWADZENIE

Strategie radzenia sobie osób z poważnymi zaburzeniami psychicznymi na rynku pracy (schizofrenia, zaburzenie afektywne dwubiegunowe, depresja, fobie itp.).

Cel1: wypełnienie luki w wiedzy na temat zatrudnienia osób doświadczających kryzysów psychicznych; brak analiz dotyczących bierności i aktywności zawodowej osób z kryzysami.

Cel2: sprawdzenie potencjalnego terapeutycznego wpływu zatrudnienia na osoby doświadczające wyzwań ze zdrowiem psychicznym. Czyli, czy praca zarobkowa działa jako mechanizm leczniczy oraz jak osoby po diagnozie psychiatrycznej radzą sobie na otwartym rynku pracy.

Analiza danych pochodzących z **autobiograficznych wywiadów narracyjnych** (Schütze 1983) przeprowadzonych:

1. z pracownikami niezbędnymi (kluczowymi) – oświata, ochrona zdrowia, opieka społeczna, logistyka
2. oraz z osobami doświadczającymi kryzysów psychicznych takich jak schizofrenia, zaburzenie afektywne dwubiegunowe, depresja kliniczna, fobie, zaburzenia obsesyjno – kompulsywne itp.

Analiza tematyczna z perspektywy metody biograficznej (Fritz Schütze) skupiająca się na materiale z dwóch projektów w kontekście relacji między procesem doświadczenia kryzysu i budowania strategii radzenia sobie przez i dzięki pracy.

Tekst powstał w ramach finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki projektu NCN OPUS „COV-WORK: Świadomość społeczno-ekonomiczna, doświadczenia pracy i strategie radzenia sobie Polaków w kontekście kryzysu post-pandemicznego”, nr umowy NCN UMO-2020/37/B/HS6/00479 oraz projektu IDUB “Doświadczenie kryzysu psychicznego u prekariuszy i w narracjach ekspertów” (BPIDUB.4610.715.2021).

PYTANIA

- ❖ Jakie są strategie i taktyki radzenia sobie pracowników z kryzysem psychicznym na rynku pracy?
- ❖ Czy praca leczy?

KRYZYS PSYCHICZNY

- **Kryzys** to przełomowe doświadczenie.
- **Kryzys** (bez względu na jego zakres, skalę, głębokość czy długość trwania) to moment zmiany i przejścia z jednego stanu w kolejny (Kosseleck, Richter 2006).
- **Kryzys** to stan, kiedy „granica, która oddziela świat własny od świata otaczającego, subiektywne od obiektywnego, a którą można by porównać do błony komórkowej, oddzielającą istotę żywą od jej środowiska i która daje człowiekowi poczucie własnej odrębności, zostaje (...) przerwana (Kępiński 2000: 222).
- **Kryzys psychiczny** to reakcja człowieka na trudną dla niego/niej sytuację, w której nie może wykorzystać swoich zasobów i umiejętności rozwiązywania problemów, ponieważ są one niewystarczające. To trudny przełom w życiu.
- To rozdroże i zapaść, ale też **konflikt**, który prowadzi do ukształtowania się nowej **tożsamości** (Habermas 2006: 976).
- Kryzys jako ciągła fragmentacja czy niestabilność – „jest to stan bądź kondycja, w jakich się znajdujemy na tyle długo, że ulegają one normalizacji” (Struzik, 2023, s. 74).

PRACA

BIOGRAFICZNA:

Jako proces, w którym jednostka zastanawia się nad swoją przeszłością i ją ocenia w kontekście swojej obecnej sytuacji i przewidywanej przyszłości (Strauss 2012)

ZAROBKOWA:

Wynikająca ze stosunku pracy;

Istotna działalność zawodowa;

Działalność zarobkowa.

Praca to to co danej społeczeństwo uważa za pracę, określa jako pracę i odpowiednio uznaje za pracę (czy to przez wynagrodzenie czy w innej formie) (Honneth 2023)

REPRODUKCYJNA:

„reprodukcja” jako kategoria analityczna najlepiej pasująca do myślenia o złożonej sieci relacji społecznych i płciowych (Federici 2018);

Utrzymanie struktur społecznych i rodzinnych

METODOLOGIA

Badania nad osobami doświadczającymi kryzysów psychicznych mają charakter jakościowy, obejmują bowiem badania biograficzne (Schütze 1983):

1. Odtworzenie całościowych doświadczeń pracowników doświadczających ciężkich kryzysów psychicznych w pracy zarobkowej, biograficznej i reprodukcyjnej oraz relacji między tymi sferami pracy, i prezentacji ich w wywiadach biograficznych.
2. Zbadanie relacji między zatrudnieniem a wzorami interpretacji indywidualnych przebiegów karier i doświadczeń zawodowych, poruszaniem się po rynku pracy, zmian miejsc i charakteru zatrudnienia, związków między pracą zarobkową a reprodukcyjną i biograficzną.
3. Zrozumienie sprawstwa osób doświadczających kryzysów i ich powiązań z całością doświadczeń biograficznych.
4. Zrozumienie znaczenia więzi społecznych (kapitału społecznego), a także zasobów ekonomicznych, społecznych i kulturowych w kształtowaniu taktyk i strategii osób doświadczających kryzysów wobec szeroko rozumianej pracy.

Analiza tematyczna 19 wywiadów biograficznych z projektu IDUB oraz 90 z projektu NCN COVWORK.

PROCES PRZEBIEGU HISTORII ŻYCIA I KRYZYSU A ZAGADNIENIE PRACY: TYPOLOGIA

1. Praca zarobkowa poprzez chroniczną prekaryjność.
2. Aktywizacja zawodowa i kształcenie jako praca zarobkowa.
3. Ukrywanie kryzysu jako sposób na pracę zarobkową na otwartym rynku pracy.
4. Praca dla zatrudnienia i jej efekty.

PRACA ZAROBKOWA POPRZECZ CHRONICZNĄ PREKARYJNOŚĆ (1)

*Miałem jakieś tam **prace dorywcze**, prawda, nawet nie śmieciówki, ale te umowy o dzieło co chwilę podpisywałem. W jakichś tam, prawda, jak to nazywać, nazwać... niskobudżetowych paradokumentach. (...) To była jednak taka praca trochę, że było więcej tych obowiązków, takiego myślenia niż w zwykłej ochronie, w której po prostu się przyjeżdża, no się stoi na sklepie czy tak dalej. To była praca, gdzie musiałem trochę więcej tych godzin poświęcić w jednym miejscu. No miałem de facto taki pseudomundur, powiedzmy, więc też trochę na innym poziomie to stało, wyższym (Krystian, 23 lata, z diagnozą schizofrenii i zaburzeń osobowości mieszanych).*

PRACA ZAROBKOWA POPRZECZ CHRONICZNĄ PREKARYJNOŚĆ (2)

*Na przykład mi się wydaje, że takie powiedzmy **ośrodki pomocy społecznej, czy centra interwencji kryzysowej, czy na przykład środowiskowe domy samopomocy** powinny mieć **jakieś tam porozumienia, czy to z związkami zawodowymi, czy to z pracodawcami**, żeby właśnie wylapywać takie lepsze stany chorobowe pacjentów i żeby mieć w zanadru jakieś **oferty pracy dla tych osób, żeby lokalna społeczność miała, żeby pracodawcy mieli współpracę właśnie z MOPS-em, ze środowiskowym domem samopomocy, czy z warsztatami terapii zajęciowej**, żeby właśnie jak ktoś skończy ten dany turnus, żeby potem miał podpisaną umowę, jakąś lojalkę na przykład, że **jeżeli na przykład przez pół roku będziesz chodził na warsztaty terapii zajęciowej, no to my ci gwarantujemy pracę na przykład, nie? I podpisujemy lojalkę na przykład z jakimś pracodawcą, tak? A ten pracodawca właśnie jest świadomy tego, że to są osoby z diagnozą psychiatryczną i nie widzi żadnych przeciwwskazań i tworzy właśnie dogodne miejsca pracy. No to takie coś by było super (Paweł 30 lat, z diagnozą schizofrenii).***

AKTYWIZACJA ZAWODOWA I DOKSZTAŁCANIE JAKO PRACA ZAROBKOWA(1)

No w każdym razie, po czterech latach terapii, znaczy **dostałem się tutaj na Akademię X na psychologię**. No i udało mi się skończyć pierwszy rok i teraz jestem na drugim roku. I teraz mi się zbliża sesja. Trochę będzie ciężko, wie pani, ale w tym całym dbaniu o zdrowie chodzi o to że ja chciałem być tak bardzo zdrowy i prowadzić normalne życie a do tego potrzebowałem sobie zająć czas, bo **najgorzej to jest siedzieć, wie pani, i poddać się swoim myślom, i nic nie robić. Bo dlatego ja nie chciałem mieć renty, wie pani, i nic nie robić i żyć z tej renty i tak wegetować, bo to nie byłoby życie po prostu**. A tak to ja mam takie plany, że kiedyś, za parę lat, wie pani, chciałbym sobie kupić jeszcze domek pod miastem, wie pani. Mam cztery koty teraz, się opiekuję jeszcze mamą i czterema kotami. No i chciałbym tam zamieszkać jeszcze z dwoma pieskami (Roch, 48 lat, z diagnozą schizofrenii i uzależnień).

AKTYWIZACJA ZAWODOWA I DOKSZTAŁCANIE JAKO PRACA ZAROBKOWA(2)

*Uważam, że **praca, nauka, rozwijanie się jest po prostu źródłem mocy i pozwala nam zadbać samemu o siebie.** Ja myślę, że super jest w życiu umieć móc zadbać o siebie. Bo życie jest bardzo zmienne. I pułapką jest, jeżeli nasze życie od kogoś... nasze utrzymanie, nasze pieniądze, nasze finanse, nasze źródło, nasze poczucie bezpieczeństwa, zależy od kogoś. I dobrze jest tak, uważam, zbudować swoje życie, żeby zawsze móc o siebie zadbać. Po prostu. Bez względu na wszystko. I zachęcam wszystkie osoby, które doświadczyły kryzysu, wszystkie osoby, które są na początku swojej ścieżki życiowej, żeby tak ją budowały, żeby zdobyły taki zawód, takie wykształcenie, takie kompetencje, takie umiejętności, żeby móc o siebie zadbać. To jest dla mnie podstawa zdrowia psychicznego, poczucie bezpieczeństwa, które można zapewnić samemu sobie (Małgorzata, 52 lata, z diagnozą schizofrenii)*

UKRYWANIE KRYZYSU JAKO SPOSÓB NA PRACĘ ZAROBKOWĄ NA OTWARTYM RYNKU PRACY

*powiedzmy po roku czasu, jak zaakceptowałem swoją diagnozę, miałem też takie ciężkie wydarzenie związane z moją pracą, **gdzie mnie zwolniono dyscyplinarnie** na kopalni za pewną rzecz, niezgodną z przepisami BHP, którą zrobiłem [Paweł, 30 lat, diagnoza schizofrenii paranoidalnej]*

*no i wtedy myślałam, że przyjdzie paruzja, czyli ponowne przyjście Chrystusa na ziemię i wszystko to rozwiąże problemy, że mój dyrektor jest wcieleniem złego ducha, że po prostu teologia tak wygląda, że duchy piekielne się wcielają, jacyś byli faszyści i tak dalej w te istoty żyjące. **Później te psychozy się powtarzały, ponieważ zawsze przerywałam branie leków, bo myślałam, że będę źle po nich funkcjonować.** (...) Ja po prostu, jak już nie wytrzymałam i taki miałam lęk przed szkołą, że nie byłam w stanie pójść, to trafiłam do psychiatry, pani Alina Nowak [dane zmienione], u której się lecę do tej pory, no i dała mi **zwolnienie i leki** [Ewa, 58 lat, z diagnozą choroby afektywnej dwubiegunowej].*

PRACA DLA ZATRUDNIENIA I JEJ EFEKTY (1)

*Ale że mnie tak potraktowano w pracy, że cały czas mi obiecywano, że ja wrócę do tej pracy i że na mnie praca czeka i mnie dali wypowiedzenie. I tak czekałam do 18 czerwca. Ja ostatniego dopiero dnia umowy napisałam do tej inspekcji. Cały czas ja nie mogę się z tym pogodzić (...) **Dla mnie praca to jest rehabilitacja, lepsze samopoczucie pani Agato. To jest rehabilitacja** (Mirka, 57 lat, z diagnozą schizofrenii).*

PRACA DLA ZATRUDNIENIA I JEJ EFEKTY (2)

*Miałam w międzyczasie depresję, oczywiście, czyli taką, że nie mogłam wstać z łóżka i nie jadłam. No próbowałam to leczyć, ale nie podpasowały mi teraz leki, więc je odstawiłam, bo jak brałam leki z kolei to znowu spałam całe dnie i nic nie mogłam zrobić, bo dzień, wiesz jak to jest w depresji, nie? **Że dzień nagle przestaje być dniem — w sensie zanim wstaniesz i zanim pomyślisz, że jesteś jakąś osobą, no to kończy się dzień. No to wtedy się znowu kładziesz i znowu wstajesz, i znowu się kończy ten dzień. I ten czas mi przez te palce przelatywał, jakoś to koszmarnie** (Amelia, 54 lata, z diagnozą depresji).*

PRACA DLA ZATRUDNIENIA I JEJ EFEKTY (3)

Bo obecnie skończyłem w szkole policealnej medyk kurs **asystenta osoby niepełnosprawnej**. Pod koniec sierpnia będę miał kurs... znaczy się skończony kurs, ale będę miał ten... dyplom kwalifikacji zawodowej, bo świadectwo już mam. Na świadectwie miałem dziewięć piątek i jedną czwórkę, tak że średnia 4,9. **Jestem też po pierwszym roku terapii zajęciowej i skończyłem wcześniej studia podyplomowe z terapeuty środowiskowego. A na moment obecny jeszcze jestem po pierwszym roku studiów magisterskich z administracji pomocy społecznej i ochrony zdrowia.** No i od października zrobię sobie przygotowanie pedagogiczne, żeby móc potem w jakimś tam XYZ Edukacja, wykładać terapię zajęciową, czy tego asystenta osoby niepełnosprawnej, bo bardzo dobrze się uczę i dużo pamiętam. A jakbym nawet poprosił nauczycieli, to może by mi dali jakieś materiały dydaktyczne, żeby móc uczyć innych (Paweł, 30 lat, z diagnozą schizofrenii).

WNIOSKI

W biografiach zauważyć można różne etapy dotyczące przechodzenia przez poszczególne wyżej wymienione typy. To z jakim typem mamy do czynienia zależy od okoliczności i warunków społecznych, ekonomicznych i zdrowotnych. Można określić, że typy te mają charakter cykliczny, przez które to cykle przechodzą pracownicy w dążeniu do celu, jakim jest osiągnięcie pracy zarobkowej.

Jak wynika z typologii, praca zarobkowa, zależy jaka, nadaje położeniu biograficznemu znaczenie. Jej brak lub prekaryjność może skutkować niszczącym wpływem trajektorii cierpienia. Stanowią mogą potencjały bezładu i cierpienia, które intensyfikuje wysoka wrażliwość rozmówców, ale także poprzez pęknięcia kryzysowe w biografiach.

Kryzys jest przeszkodą w usilnym poszukiwaniu przestrzeni środowiska życia, które byłoby akceptujące i przyjazne. Wdrożenie biograficznego planu działania bywa więc trudne, a jego celem jest przywrócenie porządku w ramach własnych doświadczeń, ale też możliwość sprostania i sprawdzania się w życiu. Ważne jest tutaj poczucie własnej wartości, które w kontekście nieudanego poszukiwania pracy, ma tendencję spadkową. Dlatego nasila się „biograficzna dyspozycja do bycia zranionym”, ale też „zestaw kluczowych sprzeczności w obrębie aktualnej sytuacji życiowej” (Schütze 2012: 428), który jest przeszkodą w sprawczym kształtowaniu swojego życia zawodowego.

W zdrowieniu oprócz pracy istotna jest także sieć społeczna będąca jednym z najważniejszych czynników sprzyjających zdrowiu, nie tylko zresztą psychicznemu, a socjolodzy i psycholodzy zwracają uwagę na fakt, że właśnie stosunek społeczeństwa do osób chorujących psychicznie jest jednym z mierników dojrzałości danej kultury.

Kazimierz Dąbrowski (2021) mówił o dezintegracji pozytywnej: rozpadamy się, aby się zbudować na nowo. Kryzysy psychiczne przeformułują człowieka, który musi wziąć odpowiedzialność za swoje życie. Toteż są osoby, które zdobywając pracę, przeformułują siebie. Są też tacy, którzy długo trwają w odrętwieniu trajektorii nie mając nadziei.

DZIĘKUJĘ?

AGATA.KRASOWSKA@UWR.EDU.PL

SGH

NCN OPUS 19 "COV-WORK: Socio-economic consciousness, work experiences and coping strategies of Poles in the context of the post-pandemic crisis"

IDUB "The experience of a mental crisis in the precariat and in the narratives of experts"

